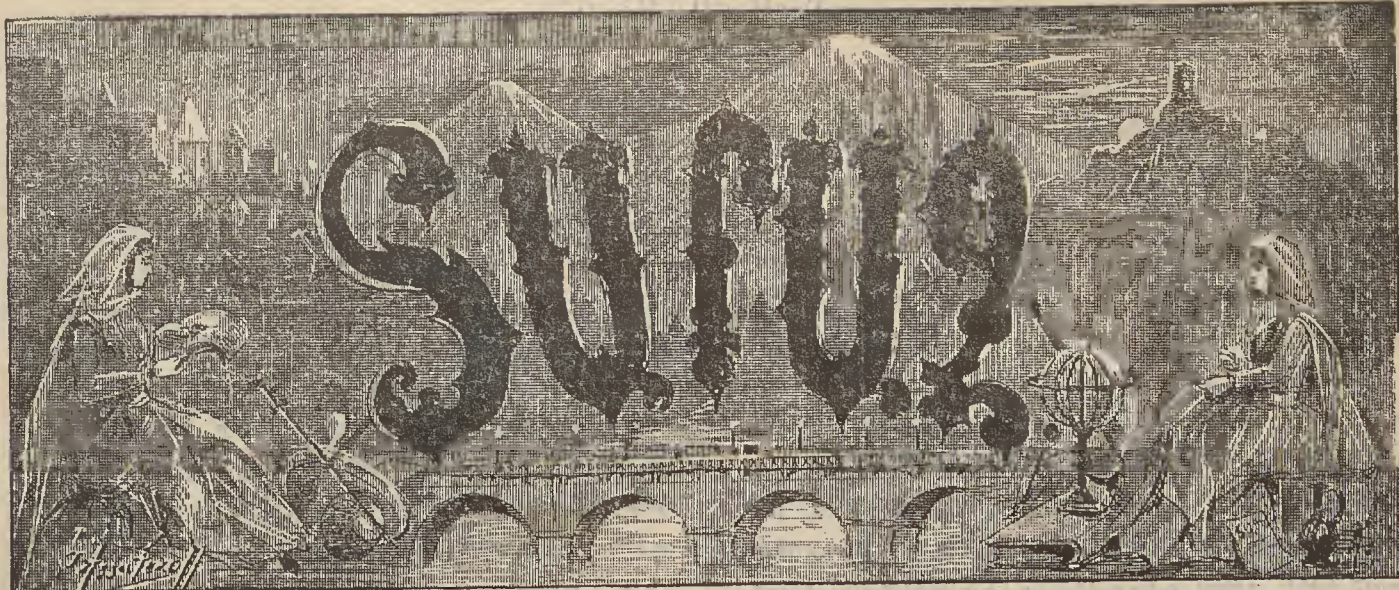

«ԱՂԲԻՒՐԻ» ՅԱԻԵԼԻԱԾ

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍՄԷ ՏԵՍՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ
ՏԱՐԵԿԱՆ 50 ՀԱՄԱՐ

№ 11 Կիրակի 14 մարտի

Զորրորդ տարի

1893

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է «ԱՂԲԻՒՐԻ» ԵՆ «ՏԱՐԱԶ» 1893 թ. ԲԱԶԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր բաժանորդներից պրէմիաներ կը ստանան միայն «ԱՂԲԻՒՐ» և «ՏԱՐԱԶ» ի միասին ստացողները, իսկ միայն «ԱՂԲԻՒՐ» կամ «ՏԱՐԱԶ» ստացողները ոչ մի պրէմիա չեն ստանալ։
ԼՈՅՍ ՏԵՍՍԻ մեր առաջին նւէրը՝ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ մեծագիր պատկերը։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՄԵՐ ՄԷՋ

Նոր բան ասած չենք լինիլ, եթէ ասենք որ մի որ և է ազգի և մանաւանդ մանուկ ազգի գրականութեան զարգացումը անմիջապէս կապւած է հրատարակչական գործի ուղիղ կազմակերպութեան հետ։ Ի՞նչպիսի գրքեր են ընտրուած հրատարակութեան համար, ի՞նչ քանակութեամբ և ի՞նչ միջոցներով են դուք տարածուած ընթերցող խաւերի մէջ, — այդ բոլորը ի հարկ է ազդում է թէ գրականութեան աճեցողութեան և թէ հրատարակութեան առաջադիմութեան վրայ։

Մեր մէջ դեռ չեն կազմուել մասնաւոր հրատարակչական տներ, որոնք լոյս ընծայէին գրքեր գրականութիւնը զարգացնելու բացառական նպատակով։ Զանազան գրախանութիւնների մինչև այժմ եղած հրատարակութիւնները ակներև կերպով աչքի առաջ ունին միայն շահուելու տեսակետը. այդ է պատճառը որ մեր կողմերում գրախանութիւններ համարեա թէ բացառապէս ապագրում

են դպրոցական ձեռնարկներ, իսկ տաճկահայերի մէջ՝ ֆրանսիական վէպերի թարգմանութիւններ. երկու տեսակի գրքերն ևս արագ ծախուած են և այնուհետև լոյս են տեսնում նոր և նոր տպագրութիւններով հազարաւոր օրինակներով։

Հայկական գրականութեանը ուղղութիւն տալու և առաջ տանելու տեսակէտն գերակշռող է եղել և է մեր հին հրատարակչական ֆիրմաների՝ Վենետիկի և Վիեննայի միթարեանների հրատարակչական գործունէութեան մէջ։ Համարեա թէ ամբողջ մեր հին մատենագրութիւնը դոցա ջանքերով է տպագրւած և հետագօտւած։ Բայց անջատուած լինելով ահագին տարածութիւնով մայրենի հողից, դոցա հրատարակչական գործունէութիւնը կրել է միշտ հնագիտական բնավորութիւն։

Կենդանի, ժողովրդի իրական՝ առօրեայ լուրջ պահանջներին զոհացում տուող միակ հրատարակչական հիմնարկութիւնը ներկայումս կարող է լինել միայն Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակչական Բնակարանը, համաձայն իր կանոնադրութեան։

Արդէն տասններեքամեայ յարատե անցեալ ունի այդ ընկերութիւնը և թնչ է արել դա այդ ժամանակամիջոցում:

Այդքան տարիներում կարելի էր մեր աղքատիկ գրականութեան գոնէ մէկ ճիւղը հարստացնել ընտիր, գրականութեան մէջ մի մի գանձ եղող հրատարակութիւններով:

Տասններեք տարիների ընթացքում հրատարակած է 61 գիրք, բայց բանը գրքերի քանակութիւնը չէ, այլ նոցա բովանդակութիւնը...

Եթէ մի ընկերութիւն հիմնած է ոչ թէ բաժնետոմսերի, այլ անգամակցական վճարների վրայ, եթէ գորա անգամները չեն ակնկալում տուկոս ստանալ իրենց տւած գրամներից, եթէ այդ գրամները յանձնւում են ընկերութեան իբրև ընթացիկ եկամուտ, իբրև նւէր, այդպիսի ընկերութիւնն անկասկած բարեգործական հիմքերի վրայ է հիմնւած:

Եւ մեր Հ. Ընկերութիւնն այդպիսի մի գրականական բարեգործական հիմնարկութիւն է:

Այդ պատճառով դրա նպատակը պէտք է լինի բարեգործութիւնն անել հայոց գրականութեանը, այսինքն լոյս ընծայել այնպիսի գրքեր, որոնք որ և է պատճառով չեն կարող հրատարակել մասնաւոր հրատարակչական տների կամ անձանց ձեռքով:

Կան այնպիսի հեղինակութիւններ, որոնք մեծ արժանաւորութիւններ ներկայացնելով, գրականութեանը զարկ տւող առաւելութիւններն ունենալով՝ շատ կամաց-կամաց կարող են ծախել և իրենց ծախսը հանել. կան և այնպիսի կարևոր գրքեր, որոնց հրատարակութիւնը մեր ալժմեան պարագաներում ուղղակի նիւթական վնաս կարող է բերել հրատարակողին:

Այդպիսի գրւածքների տպագրելը պէտք է լինի Հ. Ընկերութեան գլխաւոր և առաջին նպատակը: Այդ դէպքում միայն նա կօժանդակի գրականութեան իրական պահանջներին: Հ. Ընկերութեան 61 հրատարակութիւններից հազիւ մի երկու տասնեակը ներկայացնում է մեր գրականութեան համար գիւտ և նորութիւն:

Անցեալ 1892 թ. հրատարակութիւնների մէջ այդպիսի կարող են համարւել «Սասմայ ծռերը», «Ջաւախքի Բուրմունքը», «Փշրանքը», «Մակըթը», «Սպենսերի դաստիարակութիւնը», և մասամբ «Արարատեանի կեանքը»:

Բայց դոցա կից շատ են այնպիսի հեշտ տարածւող հեղինակութիւններ, որոնց տպագրութիւնը նիւթական օգուտ կարող է բերել հրատարակութեամբ

ապրող ամեն մէկին, եթէ գնահատեն այնպէս, ինչպէս գնահատում է Ընկերութիւնը:

Մենք չենք ուզում ասել թէ Հ. Ընկերութիւնը չը պէտք է այդպիսի գրքեր հրատարակէ. ընդհակառակը՝ այդ միջոցով եկամուտներն աճեցնելը հրատարակչական հիմնարկութեան համար տւելի պատուաբեր է քան թէ պարահանդէսներով, ներկայացումներով: Միայն թէ այդօրինակ հրատարակութիւնները պէտք է բռնեն ընկերութեան գործունէութեան մէջ միշտ երկրորդական տեղ. դոքա չեն կարող լինել այդ գործունէութեան առաջին նպատակը...

Եւ նկատելի է այն, որ թէ այս հեշտ վաճառւող և թէ այն՝ նիւթական զոհաբերութիւն պահանջող գրքերի հրատարակութեան մէջ Խմբ. Մասնաժողովն աւելի կրաւորական քան թէ ներգործական գեր է կատարել, աւելի ընտրել է իրեն սպասարար ուղարկւածներից քան թէ պատւիրել է մշակւած ծրագրով:

1892 թ. լոյս տեսած 18 հրատարակութիւններից միայն երեքը — Խրիմեան Հայրիկի գրւածքները և Պարոնեանի՝ Հոս-Հոսի ձեռատետրը՝ հեղինակութիւններն են, որ առաջարկած է և ընտրած է Խմբ. Մասնաժողովը իր կողմից, բայց այդ էլ արտաուպումներ են և ոչ թէ նոր գրւածներ:

Մենք կը փափագէինք տեսնել այն ժամանակը, երբ Խմբ. Մասնաժողովը կը կարողանար իր շուրջը ժողովել մի շարք գրականութեամբ և գիտութեամբ պարապւող մարդկանց, պատւէրներ տալ նրանց և չը սպասելով պատահաբար ստացւող գրւածքների, հրատարակութիւններ անել որոշ ծրագրով, յաջորդաբար, քաջ առ քաջ լրացնելով մեր գրականութեան բոլոր ճիւղերը, սկսելով ամենակարեւորագոյններից:

Ժամանակ է վերջապէս որ Խմբ. Մասնաժողովն աւելի ղեկավարէ քան թէ ընտրէ:

Ի հարկէ այդ նպատակով անհրաժեշտ է մշակել աւելի որոշ և աւելի կատարեալ ծրագիր. քան թէ այն, որ Մասնաժողովը ներկայացրել էր անցեալ տարւայ ընդհանուր ժողովին մայիսին. այդ ներկայացրած ծրագրում արդէն շատ ընդհանուր խօսքերով ասոււմ է թէ կը հրատարակեն.

1) Հայրենիքի և ժողովրդի ուսումնասիրութեան վերաբերեալ գրւածքներ.

2) Չափահասների ընթերցանութեան գրքեր.

ա. Բեյլետրիստիկական, այս թուում և կլասսիկ-
ներ.

բ. Գիտնական ժողովրդականացրած գրքեր.

գ. Գործնական նշանակութիւն ունեցող գրքեր
(իրաւաբանական, բժշկական և գիւղատն-
տեսական).

3) Մանկական—սլաւոնական ընթերցանութեան
գրքեր.

4) Գրասգրքեր և մանկավարժական գրաւածքներ.

Ծրագրի աւելի մասն աւան մշակումն ան-
հրաժեշտ է որչափ կարելի է շուտով: Այդպիսի
մշակման փորձեր՝ ինչպէս երևում է, արդէն լի-
նում են, քանի որ Մասնաժողովը որոշել է, ի մի-
ջի այլոց, օրինակ՝

1) Հրատարակել ցուցակ գրքերի, և առաջարկել
գրողների ու թարգմանիչների ուշադրութեան:

2) Պատրաստել և տպագրել մի ծրագիր ժողովրդա-
գրական նիւթեր հաւաքելու համար, իբրև ուղեցոյց ժո-
ղովրդի կեանքը ուսումնասիրել ցանկացողների:

3) Հաւաքել, թէ հայոց գրականութեան և մամուլի
և թէ եւրոպական գրականութեան մէջ եղած նիւթերը
հայաբնակ տեղերի տնտեսական և աղագրական վիճակի
մասին և մաս մաս տպագրել:

4) Ձեռնարկել հայոց յայտնի գրողների աշխատա-
սիրութիւնների լիակատար ժողովածուի տպագրութեան,
սկսելով Աբովեանից, Պէշիկթաշեանից և այլն:

Բայց դեռ ոչ գրքերի ցուցակն է հրատարակ-
ւած, ոչ ժողովրդագրական նիւթեր հաւաքելու
ծրագիրն է պատրաստւած, ոչ էլ ձեռնարկւած է
հայոց հեղինակների լիակատար ժողովածուների
հրատարակութեանը:

Պէտք է սպասել որ այս որոշումները շուտով
կիրադորձեն և հասարակութիւնն ամեն կերպ
կաջակցէ այդ գէպքում Ընկերութեանը, մանա-
ւանդ մանկական գրաւածքների հրատարակութեան
գործում:

Պէտք է նույնպէս սպասել որ Մասնաժողովն
իր գործունէութեան մանրամասն ծրագիրը մշա-
կելու և ի կատար ածելու ժամանակ աչքի առաջ
կունենայ և այն առաջարկութիւնները, զեկու-
ցումները, որ նախընթաց տարիներին Մասնաժո-
ղովի նստերում արել են արդէն դուրս գնացած
անդամները: Մեզ հաստատապէս յայտնի է, որ
ընկերութեան գործունէութեան առաջին թւա-
կաններին բազմաթիւ են եղել այդպիսի առաջար-
կութիւններ:

Եթէ անցեալ տարի Մասնաժողովը ցոյց է
տւել ինիցիատիւի, ձեռներեցութեան մի փոքր
պակասութիւն, Վարչութիւնն ընդհակառակ գոր-
ծունեայ է գտնւել և շարունակել է գործը նոյն
աշխոյժով, որով սկսել էր 1891 թւին, նախորդ տա-
րիների հետ համեմատած՝ 1891 և 1892 թ. գոր-
ծող Վարչութիւնն ահագին տարբերութիւն, ահա-
գին առաջադիմութիւն է ներկայացնում:

Վարչութիւնն աշխատել է կարգի գնել գրա-
վաճառութեան գործը: Այդ նպատակով նա գիմել
է գաւառները վստահելի անձներին և այդ աշ-
խատակից անդամներին ապառիկ ուղարկել գրքեր
վաճառելու: Այդ միջոցով ստացւել է 1892 թ.
մօտ 714 ռ.: Բայց այն իրողութիւնը, որ մեր մէջ
հրատարակութիւնները տարածւում են մասնաւոր
մարդկանց և ոչ թէ գրախանութների միջոցով,
ցոյց է տալիս որ գաւառները դեռ շատ քիչ են
կարգում:

Որպէս զի կարելի լինի գաղափար կազմել թէ
ինչպիսի գրականական ճաշակ ունի մեր հասա-
րակութիւնը, անհրաժեշտ է որ ընկերութիւնը
հրատարակէր թէ իր գրքերից ամեն մէկը ամեն
տարի քանի է վաճառւում: Մեր ձեռքի տակ ե-
ղած տեղեկագրից այդ չէ երևում:

Վարչութեան ջանքերի շնորհիւ ընկերու-
թեան իսկական անդամների թիւը գաւառներում
հասել է անցեալ 1892 թւին 118-ի: Դրանից և
այն բանից, որ աշխատակիցների ձեռքով ծախւած
գրքերի արդիւնքը նկատելի կերպով աճել է, ե-
րևում է որ գաւառներում ընկերութեան վար-
կը բարձրացել է:

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ

ՆԱԴՍՕՆԻՅ

I

* * *

Ո՛չ. նա եղբայր չէ—աւել, քան եղբայր,
Ապրում, շնչում եմ ես նորա համար.

Ե՛ւ սէր, և՛ եռանդ—ինչով որ հոգիս
Հարուստ է—ո՛ղջը նորան եմ տալիս.

Նորան եմ ամբողջ կեանքս նւիրում,

Ո՛վ է նա—նորան ես չեմ ճանաչում:

II

* *

Դարձեալ նոյն ըղձեր, նոյն անյազ ձգտում
Անցած օրերի, չքացած սիրոյ.

Օ՛, լիշողութիւն, քնիր իմ կրծքում,
Մի չուզիր տխուր հանգիստն իմ հոգոյ.

Վառվռոն աչեր, որ մի ժամանակ
Կեանքի փոթորկում ցօղում էիք ինձ

Սիրոյ ջերմութիւն, այժմ հողի տակ,
Գիտեմ, հետք անգամ չէ մնացել ձեզնից...

Ա. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ

Սեպտեմբեր 1892 թ.

Մոսկւա.

ԹՈՒԼՈՒՄԲԱՋԻՆԵՐ

Պոլսի ազգաբնակչութիւնը գործելու մի ասպարէզ ունէր, որտեղ մարդիկ բոլորովին հաւասարուած էին, որտեղ ամեն մի անհատ միեւնոյն իրաւունքներն էր վայելում, որտեղ իրար չէին հարցնում, թէ ինչ ծագումի էին պատկանում: Մշակ, արհեստաւոր, վաճառական, վարժապետ, գրագէտ, զինւորական, կալաւածատէր, գրագիր, կրօնական՝ ամենքն առանց խտրութեան հաւաքուած էին և միասին կաշում գործին: Այդտեղ անխտիր, բոլորը հաւասար ձայնով ընտրում էին իրենց առաջնորդ կամ ուրիշ գործաւարներ, այդտեղ արժանաւորութիւնը ոչ թէ փողի ու գիտութեան, այլ ֆիզիքական ոյժի, խելքի և ժրպիտութեան մէջ էր կայանում: Այդ ասպարէզը թուլութեամբ թուլութիւնն էր (ПАЖАР. КОМАНДЪ).

Թուլութեամբ թուլութիւնից խոյս էին տալիս վախկոտները, թուլասիրտները և անզգաները, որոնք, յայտնի բանի է, քաղաքի ազգաբնակչութեան մեծագոյն տոկոսն էին կազմում և նորանցից խորշում էին, ինչպէս սօֆի իւլէմաները (խնամկրօն գիտնականներ իսլամի) խողի մսից Թուլութեամբ թուլութիւնից թուլասիրտ քաղաքացիներ խորդելու պատճառն այն էր, որ առաջինները միշտ սարսափով ու սրտազոգի մէջ էին թողել իրենց աներկիւղ ընթացքով վերջիններին: Թուլութեամբ թուլութիւնն ինչպէս աներկիւղ կրակն ու բոցն արհամարհելով՝ մտնում էին ծխալի տներ՝ երեխաներին, չափահասներին ու պառաւաններին դուրս բերելու, կրակից ազատելու թանգագին կահաւորաքրք, անխնայ քանդում էին հարեան տները, կրակից թաղն ազատելու մտքով, ջրհանները շալակած, կուռում էին ասեղաշունչ բոցերի հեղեղի հետ, այնպէս էլ անվախ միշտ յարձակում էին էֆէնդիների, դատաւորների, աղաների, ամիրաների վրայ հայհոյելով, նախատելով, ծողբելով պակասութիւններն երեսներովն: Էին տալիս և սպառնալիքներով ստիպում իրենց հրամանները կատարելու և հպտակելու:

Աղաներից հալածւած մէկը դիմում էր մի յայտնի թուլութեամբ, պարզում է նեղութիւնը: Թուլութեամբ թուլութիւնը ծանօթանալուց յետոյ, մի օր փողոցի մի անկիւնում լուռում էր աղային և ստիպում էր բաւարարութիւն տալ նեղածին: Ամիրան, մահաւան երկիւղից անհրկած, կատարում էր թուլութեամբ հրամանը, մտքի մէջ

հաղար ու մի հայհոյանք թափելով թուլութեամբ գլխին:

Դատաւորի մէկը կաշառւած, խօսք էր տալ վճռել յօգուտ մի վաշխառւի խելի մի թշուառ պանտիզաւանի պարտիզակը, որով կերակրում էր ինքը հողուց բաղկացած ընտանիքը: Պարտիզաւանը յուսահատ ընկնում էր մի ուրիշ թուլութեամբ թուլութիւնը և վշտաբեկ սրտով նկատագրում իրեն սպառնացող սոսկալի վիճակը: Թուլութեամբ թուլութիւն հետևում էր դատաւորին և մէջ գիշերին կտրում նրա ճանապարհը: Դատաւորը հոգեւոր ջլուտ, հաստառ, պինդ բաղակների հարածների համն առած, կրկին անգամ նրան չը պատահելու համար, դեռ մի դուռն էր վճռում էր վաշխառւից առնել յօգուտ պարտիզաւանի:

Ամիրայի մէկը, որ իւր մեծագումար ծառաների և ստրուկների թւի վրայ վստահացած՝ արհամարհում էր թուլութեամբ թուլութիւնը և սպառնում էր դեռ նրան դատաստանի կանչել: Թուլութեամբ թուլութիւնն առանց այլ և այլի տալիս էր կրակը՝ այրում էր ամիրայի պալատը և օգնութեան հասած թուլութեամբ թուլութիւնների խումբը աւելի հանդիսատեսի դեր էր կատարում, աւարի էր տալիս նրա կայքը, քան թէ օգնութեան հասնում: Այս պատճառները ամենաբռնաւորների անգամ ստիպել էր խոնարհելու թուլութեամբ թուլութեան առաջ:

Վ. Պոլսում վաղ ժամանակներից եղել են և կան միայն թաղական և ընկերական ենիչարութիւնից մնացած թուլութեամբ թուլութիւնների խմբեր: պետական խումբ սովորաբար չեն պահել: Վ. Պոլսում պատահած զարհուրելի հրդեհների մասին տեղեկութիւն ունեցողը կը հասկանայ, որ առանց այդպիսի թաղական թուլութեամբ թուլութիւնների խմբերի, որքան դժուար կը լինէր Վ. Պոլսի նման մի մեծ քաղաքում աղէտների ժամանակ ազգաբնակչութեան օգնութեան հասնելը: Նա մտնաւանդ հին ժամանակները երբ կատարած ենիչարները իրենց առաջնորդներից վրէժ լուծելու, կամքերը առաջ տանելու ուրիշ միջոց չէին գտնում, կրակի, հրդեհի օգնութեան էին դիմում: Առաջ ենիչարներ էլ են եղել այդ խմբերում, որով թուլութեամբ թուլութեան անունը Վ. Պոլսեցիներին էլ աւելի սոսկումի, սարսափի և սրտազոգի մէջ է թողել:

Բայց և այնպէս ժողովրդի հալածւած մասը՝ արհեստաւոր և օրական աշխատանքով հաղիւ ապրողները, փողոցներում տէփուրը գլխին ձուկ, կանանչի, միւրգ, ջիւղեւոր, ու ու գլուխ ծախողները միշտ յարդել էին թուլութեամբ թուլութիւն, անրնդատ աշխատել էին հրան օգնել, միշտ ձգտել էին ժրպիտութիւնով մտնել այդ խմբի մէջ, որն իրենց անվերջ պաշտպան էր կանգնել ամեն տեսակ աղէտների ժամանակ:

Այս իսկ պատճառով ենիչարութեան կոտորածից յետոյ էլ մնացել է և մինչև օրս էլ կայ թաղական թուլութեամբ թուլութիւնը և բուրժուազիան արհամարանքով օրականով ապրողներին բոլորին տալիս է թուլութեամբ թուլութիւն, որը կրողներն իրենց մեծ պատիւ են համարում:

Ահա այսպիսի երկու հայկական թուլութեամբ թուլութիւն խումբ կային 1882 թականներին Իսկիւտարի Սէլամալը և Նինիմէնէ թաղերում, որոնք շնորհիւ իրենց առաջնորդների՝ Կադ-Մքօի և Կարճ-Նազարի ժրպիտութեան, իրենց հարեան թուրք, յոյն և հրէայ թուլութեամբ թուլութիւն նախաձեռն էին բուրժուազիան:

Կադ-Մքօն, որ սովորական մահկանացուներից չէր

գործած տեսակներով փոփոխում, լրացնում էին և աշխատում էին աւելի կազմ ու սխալաւորում լինելու, աղէտի ժամանակ թուաւորներին օգնութեան հասնելու գիտմունքով:

ԱՏՐՊԵՏԵԱՆ

(Կը շարունակել)

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԼԵԶԻԱԳԻՏ ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆՅԻ
ԳԼԽԱԻՌ ԱՆՏԻՊ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ՝ «ԱՐԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԼԵԶՈՒՆ ԵՒՆՐԱՎԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ՆԱԽԱԳԻԾԸ *)

(Հանգուցեալի «յիշատակարանից», որ սկսած է 1883 թ. Հոկտ. 12-ից):

Մասն I. «Գրաբառ և աշխարհաբառ» տերմինների անյարմարութիւնը և անհամապատասխանութիւնը: Գրականական և ռամկական բարբառներ: «Եւլարհաբառ» ասովածի գոյութեան սկիզբը և տեղութիւնը. բարբառների գոյութեան անհրաժեշտութիւնը. նոցա հնութեան աստիճանը: Լեզվի պատմութիւնը. գրականական լեզուն, իբրև արդիւնք քաղաքական և առաւել ևս քաղաքակրթական մրցման, գերազանցութեան և յաղթանակի. գրականական լեզվի զարգացման օրէնքները, պայմանները. գրականական լեզվի շինվածքի հիմքը. ժողովրդական տարրը և նրա անհրաժեշտութիւնը. գրականական լեզուն կազմելու համար: Արեւելեան հայերէնի բարբառները: Բարբառների նշանակութիւնն ընդհանուր լեզվի վերաբերեալ և գրականական լեզվի համար. բարբառները անդամներ են լեզվի ընդհանուր ընտանիքի. նոցա փոխադարձ յարաբերութիւնները. բարբառների նշանակութիւնը գրականական լեզվի վերաբերեալ. բարբառները (ժողովրդական տարրը) իբրև գլխաւոր սղբիւր գրականական լեզվի. բարբառների հետազոտութեան անհրաժեշտութիւնը. նոցա ինչ աստիճան հետազոտված լինելը. հետազոտութեան պայմանները, միջոցները և աղբիւրները. ժողովրդական գրականութիւնը. նորա նշանակութիւնը լեզվի և քաղաքակրթութեան պատմութեան համար. ժողովրդական գրականութեան վերաբերեալ ժողովածուները (Սրուանձաեանց, Նազարեանց և այլն). ժողովրդական տարրը գեղարվեստական գրականութեան մէջ (Սուն-

*) Յանձնելով ազգագրութեան հանգուցեալ Ս. Սարգսեանցի գլխաւոր աշխատութեան նախադէմը՝ Թողիւմէնը ընթերցող հասարակութեան և մեր արդի գրականական լեզուն զարգացումով հետաքրքրողներին կարծիք կազմել այն աշխատութեան ծաւալի և նշանակութեան մասին, որի համար ներկայիս սկսել էր երկրորդ լեզուագէտը ժողովել դեռ 1883 թ. էլի և որը դժբախտաբար անկատար մնաց նրա վաղածամ մահէան պատճառով: Երբ ազգագրութեան կը յանձնէին հանգուցեալի թէ բոլոր անտիպ աշխատութիւնները և թէ այս ու այն հանգիստով լոյս տեսած յօդածները՝ այն ժամանակ հասարակութիւնը առկա էր նրանցից ի միջի այլոց ծանոթանալու և այս նախադէմը՝ հետո Սահյան, անկախ գործանից, ես կարծում եմ, որ վերոյիշեալ գլխաւոր աշխատութեան հաւանութիւնը այնչափ մանրամասն է կազմած և գեղատեսիլօրէն, որ կարող է յայտնի չափով ուղեցոյց լինել մե կողմից՝ մեր երկատարը լեզուագէտներին պարագմունքներին և միւս կողմից՝ չճ. ճեմարանի կամ թեմական դպրոցների բարձր դասարաններին հայոց լեզուն և գրականութեան ուսուցիչներին:

ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆՅԻ

գրականաց, Պաօչեանց և այլն): Գրականական լեզվի փոխադարձ ազդեցութիւնը բարբառների վրայ:

Այլ աղբիւրներ և պայմաններ գրականական լեզվի ստեղծման համար՝ հին հայերէնը, չրջապատող ազդեցիկ ազդեցութիւնը մեր բարբառների վրայ և օտարականութիւնը մեր գրականականում, արվեստականութիւնը—կըրթի հասարակութեան և գրականական լեզվի փոխադարձ յարաբերութիւնները և իբար վերայ ունեցած ազդեցութիւնները: Առանձին անձնաւորութիւնների նշանակութիւնը և գերը գրականական լեզվի ստեղծման և մշակման գործի մէջ. մեր այժմեան գրականականի սկիզբը: Նախա-հիւսիսափայլեան գրականականը. Նազարեանց և իւր չկօլան (Նալբանդեանց, Շահազիզեան). «Հիւսիսափայլի» արձակը և չափաբերականը. «Կուռնկը», նրա համեմատութիւնը «Հիւսիսափայլի» հետ. Խ. Արքովեան. (Նրա հայեացքը «աշխարհաբառի» վերաբերեալ. տ. Վէրը Հայաստանի յառաջաւորը). Խոչընդոտներ գրականական լեզվի բռնած ճանապարհի վրայ՝ Հայոց Շիշկօլը—Մ. Մսերեանց և իւր ձուլապարը. գրաբառի և աշխարհաբառի՝ դեռ չը դադարած վէճը. «Գրաբառի» և «աշխարհաբառի» խառնելու փորձերը. Մ. Մսերեանցի ձուլապարը, Զ. Մսերեանցի Փարոս-Հայաստանի Մեղու Հայաստանի, եկեղեցականների լեզուն (խառնուրդ «աշխարհաբառի և գրաբառի», համեմ. դուռ աշխարհաբառի հետ, որ տեսնում ենք բողոքական քարոզիչների լեզվի մէջ մինչև Հիւսիսափայլի հրատարակումը):

Գրաբառականների՝ պատմութիւնը: «Աշխարհաբառի», այսինքն նոր գրականականի զարգացման շարունակվելը. «Հայկական Աշխարհը». Գեորգ Բարխուդարեանց, նրա թարգմանութիւնները և լեզուն. Դրիգոր Արծրունի և իր «Մշակը». Ի. Պատկանեան, Բաֆֆի:

Մասն II. Արդի գրականականի քերականութիւնը: Հնչիւնները և նոցա արտայայտելու համար մեզ տրված տառերը. տառադարձութեան խնդիրը: Ֆօնետիկա. ամփոփման, սղման և այլն օրէնքներ: Ուղղագրութիւնը. Աղայեանց և Այվազօլիի. մեր պարբերական թերթերի լեզուն և ուղղագրութիւնը. ք կիսաձայնի նշանակութեան մասին (ամփոփումից յառաջացած.) ք ցուցական յօդն ըն յօդից առաջացած. ք և ն ցուցական յօդերի գործածութեան տեղը. չ ք և կ ը մասնիկները և նոցա ուղղագրութիւնը: Մասունք բանի: Անունները և նոցա սեռը. իգական սեռը. փորձեր (անաջող) իգական սեռ կազմելու (տես ի միջի այլոց «Փորձ» 1877, 3 № Գրիչի մատենագրութիւնը). թիւ (փորձեր երկվորական թիւ կազմելու տես ibid). հոլովում. հոլովներ. հոլովների վերջաւորութիւնները և կազմվելը: Ածականները.—Իերանուն. (փորձեր իգական 3-դ դէմք կազմելու. ն է իգական, ն աւրական, տես «Փորձ» ibid): Թվական անուններ: Նախգիր և նախադրութիւն: Մակբայ. չաղկապ. միջարկութիւն:

Մասն III. Ժողովածու: Հատվածներ, որոնց մէջ տեսնում ենք ամենահին ռամկականի հետքերը՝ (Այալեանի, Հանդէս Ամսօրեայ և այլն) ժողովրդական գրականութիւնից հէքիաթներ, երգեր և այլն: Հատվածներ նախահիւսիսափայլեան գրականութիւնից, Ս. Նազարեանցի գրվածքներից: Նալբանդեանցի, Շահազիզեանի, Խ. Արքովեանի, Գ. Բարխուդարեանցի, Ի. Պատկանեանի, Բաֆֆի:

Այս մասի կամ հատորի մէջ պիտի մտնեն նոյնպէս հատվածներ Պառլեմենտից... *) և այլն ինքնուրոյն կամ թարգմանական հեղինակութիւններ գրականութեան դանազան ճիւղերի վերաբերեալ: Այս բոլոր նիւթերը, առայժմ կարծում եմ, հետեւեալ կարգով տեղաւորելու է.

I Հատվածներ հին ռամկականից.

II Ժողովածու արեւելեան հայ բարբառների բերանացի և գրաւոր գրականութիւնից.

III Հատվածներ 19-րդ դարու առաջին կիսի գրականութիւնից:

IV 19-րդ դարու երկրորդ կիսի գրականութիւնը, «Հիւսիսափայլից» և «Կռուկից» սկսած ժամանակագրական կարգով. 1) արձակը—իւր բոլոր տեսակներովը, 2) չափաբերականը իւր բոլոր տեսակներովը:

Ս. ՍԱՐԳՍԵԱՆՑ

Յարելցիւն. Խոսելովկա 1889 թ. յունիսի 19.

Ծանօթ. Այս աշխատութիւնս վերջացնելուց յետոյ մտադիր եմ նորա II մասի հիման վրայ կազմելու 1) մի դասագիրք՝ «Աւեր արդի գրականական լեզվի քերականութիւն» կամ «Քերականութիւն հայոց լեզվի», որի մէջ իբրեւ յառաջաբան կը լինի՝ «Աւեր այժմեան դասագրքերը, նոցա կազմվածքը և ուղղագրութիւնը, 2) ընտիր հատվածներ (хрестоматія). Ս. Ս. »

ԾԱՂԿԱԶՈՐԻ ԱԶԳԱՅՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ծաղկածորի գաւառի ազգաբնակչութեան տնտեսական դրութիւնն այժմ մի տխուր պատկեր է ներկայացնում: Անցեալ նահանջ տարում այդ գաւառի գիւղացիների երկրագործական արգասաւորութիւնը և նրանց աշխատանքի արդիւնաբերութիւնը չունեցան այն քանակութիւնը, այն չափը, ինչ որ ունէին նախորդ տարիներում: Այդ պատճառով այժմ գիւղացիների կենսական ապահովութիւնն այն աստիճան քայքայւած և այն դրութեան մէջ է, որ նրանք «ախ ու վախ»-ով են յիշում նախորդ տարիների իրանց հողագործական արդիւնաշատ բերքներն ու մթերքները...

Ի՞նչպէս պէտք է կառավարէ գիւղացին կամ ինչպէս պէտք է պահէ իր թշուառ գերդաստանն այսպիսի մի սուղ տարում, երբ նրա նիւթական դրութիւնն ընկած է ամեն կողմից: Ուրիշ ելք չունի, եթէ ոչ նա ստիպւած է դիմել իր հայրենի հարուստ կեղեքչին և լիզը ծռել գիւղական այգեպիսի հարստահարող վաշխառուների դէմ, որոնցից պէտք է հաց վերցնի՝ կամ վրադրով՝ այն պայմանով, որ եկող աշնան բերքին մէկին երկու տայ, կամ պէտք է աւառիկ գնէ կրկնապատիկ գնով... Թէ առաջին և թէ վերջին դէպքում վայն եկել է գիւղացուն տարել... Նա արդէն իր հացը կերաւ: Գիւղական անկաշտն տոկոսիքը կամ ապօրինի վաշխն անկարող կը դարձնի նրան այլ ևս պարտքից ազատելու... Նա արդէն յաւիտենական «ճորտ» դառաւ իր հարուստ հարեանին, որի

դէմ միշտ պէտք է գլուխ խոնարհեցնի, նրան ծառայութիւն անի, նրան հողագործական ծանր աշխատութեան միջոցին օգնութիւն հասնի և վերջապէս այլ և այլ դէպքերում նրա հրամանները պէտք է կատարի և այլն... Այդ բոլորը խեղճ գիւղացին ստիպւած է ձրիապէս կատարել... Ուրիշ կերպ անհնար է վարել գիւղական հարուստ համվանների հետ, որոնք իրանց ստորադրեալ աղքատ ժողովրդի արիւնն են ծծում...

Նահանջ տարին ոչ մի գրաւմունք, ոչ մի պարագամունք իր կանոնաւոր արգասաւորութեան մէջ չը թողեց. ցորենը, դարին և այլ այսպիսի հացապտուղներն ու ձիթապտուղներն նոյն խկ իրանց սերմի քանակութեան չափ չարտադրեցին՝ անցեալ կալածեմին. երկաւրառ երաշտը աղանձեց, փչացրեց նրանց... Կաթնատու անասուններին մինչև արօտը չէր կշտացնում, չէր գէրացնում նրանց և այդ պատճառով կաթնագործութիւնից ստացւած արդիւնքն անհամեմատ պակաս է ուրիշ տարիների արդիւնքից: Իւղը, պանիրը, կարագը, որոնցից իւրաքանչիւր տարի հայ գիւղացին թէ մասամբ ծախում էր և թէ իր տան ամբողջ տարւայ ուտելիքը պարարտում, կիսով չափ գրեթէ չէն ստացել, ըստ սրում այդ նոյն կենսական մթերքներից կաթնագործ գիւղացիներն այս տարի ծախու թափին չեն ունենում:

Մինչդեռ ուրիշ գաւառների գիւղական ազգաբնակչութիւնն արդիւնաբերում է բրինձ, բամբակ և այլ այսպիսի թանկագին բերքեր, — Ծաղկածորի (Գարաշիպաղ) ազգաբնակչութիւնը (բացի մալականներից, որոնք պարագում են նաև սայլորդութեամբ) ապրում և իր գոյութիւնը պահպանում է աշտարակութեամբ և կաթնատնտեսութեամբ միայն և դրանցից դատ ոչինչ պարագմունք, ոչ մի կողմնակի եկամուտ չունի: Նա արհեստ չգիտէ, փող չունի առևտուր սկսելու, չըջակայքում գործարաններ չը կան, մօտակայ քաղաքները լցել են գիւղացի ծառաներով և խոհարարներով: Տնային արհեստները որ բացառապէս կանանց ձեռքումն է, պապական դրութեան մէջ են և իրենց արդիւնքներով չեն կարող մրցել մեքենայական արդիւնքների հետ: Ծաղկածորի հայ գիւղերը մեծ մասամբ խճուղուց հեռու են և ճանապարհորդներից, անցորդ, սայլերից, սուղաներից, ֆուրգոններից ստացւող շահերը մտնում են ոչ թէ հայերի, այլ մալականների գրպանները. սոցա գիւղերն իրար ետեւից շարւած են Երևանեան խճուղու երկու կողմն ևս:

Այսպիսով Ծաղկածորցի հայ տղամարդը չունի բացի աշտարակութիւնից և կաթնատնտեսութիւնից մի ուրիշ պարագմունք և եթէ բաւականչափ արդիւնք չըստացաւ իր այդ պարագմունքներից, պէտք է անբան ու անգործ նստի և ձեռնունայն, բայց գուցէ լի յոյսով՝ սպասի մինչև յաջորդ տարւայ հացի բերքը... Բայց թէ ինչ բախտի կարժանանայ այդ յաջորդ յուսալի տարում սովաւանջ գիւղացին, — այդ էլ Աստուծոյ միայն գիտէ...

Շատ ընտանիքներ այդ գաւառում այժմեանից արդէն սկսել են փողով հաց գնել և նոյն խկ մերկանդամ են անցկացնում ցրտաշունչ ձմեռը: Բացի այդ, ուրիշ անբախտութիւն էլ կայ: Անասունները կերակրելու «գարբը» (кормъ) վաղուց արդէն սպառւած լինելով՝ շատերի անասունները, մանաւանդ ոչխարները սովից կոտորւում են: Այդ պատճառով, եթէ մի ոք և գիւղում գտնւում են մի երկու հարուստ յարգատէր մարդիկ,

*) Զի որոշւում ձեռագիրը: Լ. Ս.

1) Այս յօդւածի մէջ պահպանւած է հանդուցեալի ուղղագրութիւնը: Մ. Խ.

նրանք առիթից օգուտ քաղելով՝ իրանց խոտ ու դարմանք քառասուտիկ գնով, այն էլ աղաչանքով, պաղատանքով, հազիւ հազ համաձայնում են ծախել իրանց աղքատ դրացիներին: Այժմ մի սաժէն դարմանը 25—30 բուլբի է ծախում, այն ինչ նախորդ տարիներում արժէր 5—6 բ. միայն. խոտի՝ սայլը 15 բ. հազիւ է ձեռք ընկնում, որը առաջ 3—4 բ. արժէր: Ինչ պէտք է անի անտէր ու անտիրական գիւղացին, երբ նրան վիճակած է «տոպրակներով» յարդ գնել իր լծկան եզները սովից ազատելու համար... Մէկը, որն ունի մի զոյգ եզներ, ստիպւած է եզներէից մինը կիսագնով ծախել միւսին կերակրելու յարդ գնելու համար... Մի ուրիշը, իր սիրելի լծկաններից չզրկելու համար՝ իր կնոջ ճակատի ոսկիքը և ուրիշ գարգերը կամ գրաւ է դնում այս և այն հարստի մօտ և կամ կիսագնով ծախում է խոտ ու դարման գնելու՝ իր անասունները մինչև գարնան արօտը դուրս գալը՝ ապրեցնելու յոյսով...

Մինչդեռ Մաղկաձորում սով է և «գաբրի» լիակատար պակասութիւն, հարեան գաւառները լիքն են հացով, յարդով և խոտով: Յարմարաւոր ճանապարհների բացակայութեան պատճառով—չըջակայ սարերը ծածկւած էին խոր ձիւնով—դրանք չեն փոխադրւում Մաղկաձոր: Մեր գիւղացին չէ կարողանում ինքը գնալ այդ գաւառները գնելու. որպէս զի ճանապարհի չարչարանքը մի բան արժենայ, պէտք է հացով, դարմանով, խոտով, առնւազն մէկ սայլ լցնի. այդ մի մեծ գրամագլուխ է պահանջում: Այսպիսի հանգամանքներում մեր բարեգործական ընկերութիւնները չը պէտք է իրենք միջամտեն, իրենց դրամով էժան տեղերից գիւղացուն հարկաւոր պիտոյքները առնեն և էժան, միայն ծախքը հանելով, ծախեն կարիք զգացող աղգաբնակութեան: Մեր բարեգործութիւնը միակողմանի կերպով սահմանափակում է միայն գալուցական և եկեղեցական գործերով:

ԱՍԻԼԻՉ

Ներքին Ախտա. 28 փետրւարի,

ԾՐԱԳԻՐ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՍԿԱՆ-ԲՃՇԿԱՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ» *)

(Բժ. Վ. Արծրունու)

Կենդանական սանիտար-բժշկական խորհուրդը իր նահանգական ու գաւառական բաժանմունքների միջոցով, յենեկով մի կողմից յիշած սանիտար մարմինների հեղինակութեան և պրիստիֆի վրայ, իսկ միւս կողմից նրանց պաշտօնական ձև տալով և այսպիսով ապահովելով, որ ժողոված գումարները պատշաճաւոր կերպով կը բաժանւին,—անտարակոյս մեծ զարկ կտայ հասարակական և մասնաւոր բարեգործութիւններին:

Բացի այս ծառայութիւններից, որոնք տեղական առողջապահական հոգաբարձութիւնները խօլերայի միջոցին կամտուցանեն ժողովրդին, այն հոգաբարձութիւնները ոչ-պակաս դեր կարող են խաղալ նմանապէս և հիւանդներ խնամելու ու ախտահանելու գործում: Այս խմբերի մէջ կմտնեն նմանապէս և այն երիտասարդներն ու ուսանողները, որոնք այժմ իսկ՝ իրանց պատրաստականութիւնը յայտնում են ժողովրդին ծառայելու: Քանի որ մենք չենք կարող երաշխաւոր լինել, որ սպասելիք

խօլերայի միջոցին բժշկների թիւը կշատանայ, ուրեմն խորհուրդը պէտք է ամեն միջոց գործ դնի իւր կազմակերպութեան մէջ ինտելիգենտ երիտասարդութիւն մտցնելու:

Նրա համար, որ այս սանիտար հոգաբարձութիւնները ժողովրդի հաւատարմութիւնը գրաւեն, անհրաժեշտ է որ նրանք կազմեն ընդհանուր համակրութիւնը վայելող և տեղական աղգաբնակութեան պատկանող անձերից:

Քաղաքներում այսպիսի անձերն են քաղաքների ներկայացուցիչները, ինտելիգենցիան և հեղինակութիւն ունեցող քաղաքացիք, իսկ գիւղական հասարակութեան մէջ այդ անձերն են. տանուտէրերը, վարժապետները և յարգելի գիւղացիք, նոյնպէս և օտար մարդիկ, օրինակ, ուսանողները, բանձնաց երիտասարդութիւնը, որը ցանկանում է ներկել իրան այս գործին: Յանկալի է նոյնպէս, որ այս կազմակերպութեան մէջ մտնէին Կովկասի բարեգործական բոլոր ընկերութիւնները, հարկաւոր է զի մի կառավարութիւնից ճանաչւած զանազան հասարակական հիմնարկութիւններին, և օգտուել նրանց հեղինակութիւնով ու ժողովրդից վայելած հաւատարմութիւնով:

Այսպիսի կազմակերպւած մի խոշոր հիմնարկութիւն Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնն է, որը (գոնէ հայ հասարակութեան մէջ) մեծ հեղինակութիւն և մեծ հաւատարմութիւն ունի. նրա բազմաթիւ ճիւղերը կարող էին մտնել մեր առաջարկած սխեմայի մէջ և կազմել տեղական սանիտար հոգաբարձութիւններ, իրանց հեղինակութիւնը և բոլոր ոյժերը հասարակութեան օգտին ներկելով:

Այս բոլորը ի նկատի առնելով, մենք գալիս ենք այն համոզմունքին, որ սպառնացող էպիդեմիայի հետ աշողութիւնով կռիւ վարելու համար անհրաժեշտ է ձուլել այն բոլոր ոյժերը (կառավարչական իշխանութիւնը, բժշկական մարմինները և սանիտար հոգաբարձութիւնները) մի կանոնաւոր կազմակերպութեամբ, կապելով նրանց գործունէութիւնը միմեանց հետ: Այս ճանապարհով կը կազմւի մի ամբողջացած հիմնարկութիւն երկրի համար, հիմնարկութիւն, որը կարող կլինի գրաւել ամբոխի հաւատարմութիւնը իր սանիտար ժողովրդականութիւն ունեցող հոգաբարձութիւնների միջոցով:

Ժողովուրդը տեսնելով, որ բժիշկների պահանջներն ամեն տեղ միեւնոյն են, որ նրանք հաւանւած են կառավարչական վարչութիւններից և իրագործում են իր միջից դուրս եկած, իրանց յարգւած, իր լեզուով խօսող մարդկանց ձեռքով, կհամոզւի, որ այդ պահանջներն իրաւացի են և օգտաւէտ և կգաղտնի խորշել բժիշկների տւած խորհուրդներից ու յայտնած պահանջներից:

Վերջացնելով մենք չենք կարող չյայտնել մեր խորին համոզմունքը, այն է որ չնայելով կառավարութեան ջանքերին, չնայելով բժշկական մարմիններին անձնագոհութեանը, մենք ոչինչ չենք կարող անել, եթէ չենք գրաւել ամբոխի հաւատը *):

*) Այս կազմակերպութեան ձևը բացատրւած է Բժ. Վ. Արծրունու «Նոր ժողովրդական բժշկութիւն» մէջ «Խօլերա» վերնագրով: Այս բժշկութիւնը, արդէն ներկայացւած է Հրատարակչական ընկ. վաճառութեան, և այս օրերս կը տարածւի Խոլերայի վաճառք արդէն վաճառութիւնը որոշել է: Բժշկութիւնը բաղկացած կը

*) Տես «Տարազ», № 9.

ՀԱՅՈՑ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ

1816—1856

(Իմ փոքր յեշտակարանից)

Յակոբ իշխան Մամիկոնեանը՝ 1816 թվին Կարինէն ընտանիքով Կ. Պոլիս տեղափոխելով՝ այնտեղ կը նկատէ սր Կ. Պոլսոյ Հայոց Հարսանեաց, զւարճութեանց և խնճուղիների ժամանակներին բոլորովին տաճկերէն վավաշոտ երգերով կը զբօսնէին (ինչպէս որ՝ նոցա սովորութիւնն էր տաճկերէն խօսելը)։ Այս բանը իրան շատ անախորժելի կը թւի, ինքը մոենեկին չէր ուզեր տաճկերէն վավաշոտ երգերը։ Իր Կարին եղած ժամանակը՝ սովորած էր Հայերէն երգեր լսելու, Կարնայ գիտնական Յաննէ (Յովհաննէս) վարժապետի *) և ուրիշ բնական բանաստեղծների՝ Հայ (աշըղների) երգիչներու Հայերէն երգերովն կըսփոփւէր և կըմխիթարէր։ Ուստի առաջարկեց Կ. Պոլսում գիտնական Գրիգոր վարժապետ Փեշտմալճեանին՝ առատ վարձատրութեամբ՝ յօրինել ազգային երգեր, նաև իր տանը տարով վարձած՝ իր որդոցը վարժապետ Տէր-Սահակեան Յովսէփ գիտնական վարժապետին և այլ ուսումնական վարժապետաց կը խոնձէր ազգային Հայերէն երգեր գրել **), և այս նոր երգերուն մեծ մասին տաճկերէն երգերու եղանակները յարմարացնելով՝ դաս տալ Հայոց ուսումնարաններումը երաժշտութիւն ուսանող աշակերտներին, որպէսզի Հասարակութեան ականջին տաճկական եղանակներու և գոյներու սովորած լինելով՝ նոր երգերն ախորժ թւին և այդպիսով ազգը կրկին Հայերէն ազգային երգերու սովորի։ (Ինչպէս կըտեսնուի Հայերէն երգերու շատերի սկիզբները տաճկերէն երգերու եղանակներու անուններ նշանակած են, որով կիմացվի ինչ եղանակով ասուելիքը)։

Մամիկոնեան Յակոբ իշխանը՝ սկիզբը իւր որդոցը սովորեցնել տաւ, որոնց միշտ երգել տալով՝ կզարճանար։ Յակոբ իշխանի գործադրու-

*) Այս Յաննէ վարժապետի իւր իսկական ձեռամբ գրած մի մեծ երգարան 1850 թվին՝ թիֆլիզում բժշկապետ Իւրի Հախվերդեանն (Սայաթ-Նովա երգարանի հրատարակիչը)։ Նոյն Յաննէ վարժապետի երգարանէն՝ մի ոտանաւոր երգ՝ վերաբերութեամբ Յակոբ իշխան Մամիկոնեանի, իմ խնդրանք օրինակեց տաւէին։

**) Սոյն վերագրեալ վարժապետների յօրինած երգերէն՝ առ ձեռն 65 հասա ես ունեմ ձեռագիրը։

Ծան. Գ. Մ.

լինի երկու թերթից և կը պարունակի իր մէջ խօլբայի մասին ամենամանրամասն տեղեկութիւններ և ամենաբարձր Հայեացքներ եւ գրած է Ժողովրդական հեշտ հասկանալի լեզուով հասարակ և միջին դասի ընթերցանութեան համար։

Ծանոթ. Խմբ.

թիւնքն ապարդիւն չը մնացին, 4 տարիներ ընդունին ամենայն կողմ արագութեամբ Հայերէն երգերը տարածեցին և այնուհետև փոքր առ փոքր Կ. Պոլսոյ ուսումնականաց մէջ սովորութիւն եղաւ նոր երգեր յօրինել և նոր ու յարմար եղանակներով և գոյներով երգել։ Չուտ երգերու եղանակներն և գոյներն հնարած է երեւելի երաժիշտ, «նոթաճի» մականունեալ տիրացու Համբարձում՝ ուսուցիչը՝ և երաժիշտ (նեյ) սրինգի՝ և (քեման, վիօլ, սկրիպկա) քնարի՝ և (սանթուր) տաւղի Չեօմէկճեան տիրացու Պետրոսն, որ առաջնակարգ աշակերտն էր նոթաճի տիրացու Համբարձումի և քիչ միջոցի ընթացքում՝ սովորելով յամենայն օգնական եղաւ իրան։ Այնուհետև Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութիւնք ևս՝ նոր շատ Հայերէն երգեր յօրինելով՝ եւրոպական զանազան եղանակներով և գոյներով հրատարակեցին։

Հայք սկսեցին ոչ թէ միայն նոր երգեր յօրինել, այլ հետախուզել հին երգերն և լոյս ընծայել, որ զանազան առարկաներու անցից կը վերաբերեն և առաւելապէս ազգայիններ են. ես ևս ունեմ հին ձեռագիր առանձին հաւաքածոներ։

Մեր ազգի այս դարուս Հայերէն երաժշտութեանց մասին վերոյգրեալ գրածներէս ստիպւելով՝ կամիմ փոքր ինչ տեղեկութիւն տալ նոթաճի տիրացու Համբարձումի մասին։ Սոյն բազմաշխատ անձնաւորութիւնն՝ Մեր Ներսէս Ծնորհալու երաժշտական (խագերու) ձայնագիրները, որ՝ Շարականի և հին մագաղաթեայ տաղարաններու (որ շատ դարերէ սկսեալ գործածուած է ազգիս մէջ) մէջ կը գտնուին՝ կրկին օրինաւոր կարգը դրեց յամի 1825-ին՝ առաջարկութեամբ և մեծ վարձատրութեամբ ու խրախուսանք Գրիգոր Չեւեպի Տիւղեանի և Մամիկոնեան Յակոբ իշխանի անդրանիկ որդի՝ Կարապետ - բէյի, և սկսեց Կ. Պոլսոյ մի քանի ուսումնասիրաց մէջ նոյն խագերով, որ է՝ Հայոց բուն ձայնագիրներով, երգերի դասատուութիւն։ Սուրբ պատարագի խորհուրդն, տաղերն, շարականներն, ստեղծներն և այլն, երաժշտութեամբ կուսուցանէր ուսանող մանկանց կանոնաւոր կերպով Հայերէն ձայնագիրներով։ Եւ այժմ նոյն Հայոց սեպհական ձայնագիրն՝ որ է՝ երաժշտական խագերն առ Հասարակ գործածուած են Կ. Պոլսոյ մէջ։

Նոթաճի տիրացու Համբարձումէն նաևս սովորեցին տաճկական կրօնական Մեւալի (հրեշտակային) դերիշներու կարգէն շատերը։ Կրօնական առանձին ծիսի համեմատ, ընկեր դերիշներն (նեյ) սրինգ կը հնչեցնեն. իսկ սոյն կարգէն ովոր կամենայ՝ վառ աղաշխարութեան անձին և փառս Աստուծոյ՝ «Ալլահ, Ալլահ» ասելով ոտի վրայ ան-

դադար արագութեամբ կը դառնայ, մինչև որ զլուխն պտուտ գալով, բերանն փրփրելով, ուշաթափ կ'իյնայ գետին:

Վերոյգրեալ տիրացու Համբարձումն տաճկաց Համար նոյն Հայոց ձայնագիրներու տաճկական տնուններ յարմարցնելով՝ և օրինաւոր կարգադրելով սկսեց տաճկաց ևս սովորեցնել: Նաև տաճկաց զանազան ծանր եղանակներն նոյն Հայոց ձայնագիրներով գրեց և հրատարակեց *):

Տիրացու Համբարձումն մի անգամ մի միջոց սնտախ պատճառաւ պապագաւանութիւն ընդունեց: Պապագաւան Հայոց մի քանի անձինք կամենալով իբր գոնէ Հայկական ծէսերը պահպանել (այս իրանց մէջը մեծ խռովութեանց պատճառ եղաւ) Հայոց ծէսով պատարագ անելու մասին իրանց որդոցը Հայկական ձայնագիրներով երգելու սովորեցնել տւին տիրացու Համբարձումից:

1856 թ. յունիս 2:

Գրեգոր — սէյ Ամլուայ — Յակոբեան
Ամլու — Մամիկոնեան **)

Փ Ե Լ Ի Է Տ Օ Ն

Կ. ՊՈԼՍԻ ԿԵՆՆԵՐԻՑ

Կ. Պոլիսը և իր աշխարհագրական դերը: — Դրամի բաժանութիւնը: — Գաւառացի Կ. Պոլսու միջոցաւ օտարացումը: — Պոլսեցի կրօնաւորը: — Առաջնորդական ընտրութիւններ: — Արքայապետը. Մամիկոնեան և Նազարեան: — Բազմաւանդի պատրիարքը. Ժոսեփոսը: — Կենտրոնացում:

Պոլիսը՝ իւր աշխարհագրական տեսքով ու պատմական նշանակութեամբ գերակշիռ ազդեցութիւն մը ունենալու սահմանում՝ չարաչար մնասեց բուն հայկական հանրային շահերուն:

Փոքր Ասիայի արեւմտեան մէկ ծայրը, հազարաւոր մղոններ հեռու՝ ծովով, լեռներով անջատուած բնակայրէն, զուրկ դիւրին հաղորդակցութենէ, բնաւին կտրուած նետուած հայրենի տեղական յիշատակներէ, հրաժեշտ աւած հողին, որուն մէջ իր հայրերու ոգին՝ հայրենիքը կը մարմնանար, կեանքի նոր յորձանքներու մէջ, օտար աստ-

*) Նոյն տիրացու Համբարձումի իսկական իր ձեռամբ գծագրեալ սուրբ պատարագի խորհուրդն և զանազան երգեր՝ ևս եւրոպական նօթայի թարգմանած եմ, և 40-ի չափ տաճկական ծանր եղանակներ որ է՝ բէշրիֆներ, պայաթիւներ և թաքսիմներ և այլն, ունիմ ինձ մօտ:

Գ. Մ.

**) Պ. Գր. Մամիկոնեանի մասին «Հայկական Աշխարհ» 1869 թ. մայիսի տետր եր. 2 գրում է. «Ասում եմ — իր աշակերտներին ազգային երգեր ուրվեցնողն առաջին եղել է Գ. (Գրիգոր) Մամիկոնեանը 1860 թւին: (Շարունակաբար մինչև 1867-ի վերջերը):»

Մանօթ. Խ.

դերու ներքեւ — պոլսեցի գաղթական հայը նոր առանձին տիպ մը ստեղծեց իր լեզուով, բնաւորութեամբ, ձգտումներով:

Իր քաղքենի (bourgeois) հարստութեան մէջ՝ պոլսեցին կ'արհամարհէր ամեն բան, որ դաւաճներունն է, այնտեղէն կուգայ: Հայ գիւղացու բանաստեղծութիւնն իր ծիծաղը կը շարժէ, մինչդեռ ինքն անկարող է ըմբռնելու անոր հոգին, որ դադրած է համայնական կեանքով մը ապրելէ, խզած է այն կապը, որ իրեն կը միացնէ իր դարեւոր աւանդութիւններուն հետ, միայն դրամի բանաստեղծութիւնը կը հասկնայ գոյութեան պայքարի ամենէն մեծ կենտրոններէն մէկուն մէջ:

Լեզուին համար ալ նոյն ծաղրաշարժ քամահրանքն ունեցաւ. շատ հեռու չեն այն օրերը, երբ մաքուր հայերէն խօսելը տեսակ մը ամօթ էր, դրսեցի լինելուն նշան մը:

Ժամանակի ու տեղի այս հզօր և աղէտալի ազդեցութիւնը ոչնչացնելու, ընդհանուր միութեան գիտակցութիւնն արթնցնելու համար ազգային լուրջ կրթութիւն մը պէտք է, որմէ պոլսեցիներ զուրկ կը մնան մինչև այսօր: Բարձր, կանխակալ կարծիքներէ՝ ցեղային ու տեղական նախապաշարումներէ՝ զերծ իմացականութիւն մը չունին զթալու գաւառաբնակ եղբայրներուն վրայ, իրենց թերութիւններն իրենց թշուառութեան վերադրելով: Հայ գիւղացի չտեսան իր քահոյնն ու բրիչով, որ իր գոյութեան նշանաբանն է, բռնակրի մէջք մը տեսան միայն գրաստին յիշեցնող, և զգուցեան: Հայ գեղջկուհուն դէմքը հազիւ երբեք նշմարեցաւ. աչքի զարնեցան ամենէն անպատկառներն ու շինականի աւանդական պարկեշտութեան համբաւն աղարտեցին: Բուն գիւղացին՝ մաքրապահ, բարեպաշտ, չտարբերեցին գաւառական քաղաքներու այն մրուրէն, որ իր բնագաւառին ալ ամենէն ապականած տարրն է, հոս ալ փութաց դալ անյագ շահու տենչով մը, միամիտներ որսալու իր ճանկին մէջ:

Ժամանակի ու տեղի հեռաւորութիւնը, եւրոպական կեղծ քաղաքակրթութիւն մը՝ արտաքին մարդուն միայն քսած, գիւրականցիկ, յարաբերաբար հանդարտին կեանք մը՝ առետրի շնորհիւ ձեռք բերած — այս ամենը մոռցնել տւին պոլսեցիներին այն երկիրը, որուն գաւառն են, այն գիւղացին, որ իրենց հարազատն է:

Այդ օտարացումը մարմնացաւ մեր ամբողջ հոգեկան գործունէութեան մէջ. օրէնսդիրը Պոլսի հայերը միայն մտածեց, գրաստները Պոլսէն դուրս ուրիշ հասարակութիւն չըճանչցաւ. գէթ անգամ մը չխորհեցաւ, որ պատմութեան բախտին մէկ խաղին շնորհիւն էր, որ միլիոնաւոր ժողովրդի մը ճակատագիրը բոլոր մը գաղթականներուն ձեռքն անցաւ:

Այսպէս ամեն անգամ, երբ Օսմ. Հայաստանի մէջ կատարուած որևէ հարստահարութեան, դժբախտութեան աղաղակէ բարձրացած, պոլսեցին ջղերու լոկ վայրկեանական գրգիռ մը ունեցած է, սակայն գիւրաշէջ, խուսափուկ: Պարտականութեան զգացում մը գաւառներուն կատմամբ խիստ սակաւ կը փունթկայ մայրաքաղաքի մէջ:

Եթէ երբեմն հանդիպած ալ ենք պարտականութեան զգացման տկար արտայայտութեան մը՝ շատ հազաւագիւտ տեսնուած են սակայն մեր մէջ հզօր բնաւորութիւններ, զօրեղ կամքեր:

Արօնաւորը բացառութիւն կազմած չէ. այդ թերութեան կը պարտինք, որ այսօր մեր եկեղեցական վիճակները մեծ մասով թափուր մնացած են առաջնորդներէ. ընտրութիւններ կը կատարուեն լոկ ընտրութեան համար, տեղէն շարժող չկայ. նորընտիր առաջնորդի հիւանդութիւնը կը բռնէ, և Պոլսի կլիման անհրաժեշտ կը համարուի ապաքինութեան համար. Հայաստան երթալ Սիրիոյ կամ Գիւանա երթալու հաւասար է իրենց:

Եթէ հիւանդ են բոլորն ալ, անկեղանոց մը շինենք իրենց համար, և գէթ այն ժամանակ կը մխիթարուենք ըսելով թէ մարդ չունինք:

Նրդում ըրին ժողովրդին նւիրելու իրենց անձը. իսկ ժողովուրդը, հոն է՝ գաւառներուն մէջ, ուր թշուառութեան և ազիւտութեան ահուկի պատկեր մը կը հանդիսացնեն:

Ժողովուրդն անհովիւ մնացած է. Նրդնկայի առաջնորդը երկու տարի է որ ընտրւած է և տակաւին Պոլիս կը գտնուի. Վանի պատր. փոխանորդը կծիկը դրաւ և յանկարծ Պոլիս եկաւ. միւս թեմերը լաւագոյն վիճակ մը չունին. Տիգրանակերտ, Երկար ժամանակ անառաջնորդ մնալէ յետոյ վերջապէս ընտրեց Տ.-Մեքիսեղեկ սրբազանը:

Մեքիսեղեկ եպ. Մուրատեան որ կարհամարէէ այս անգամ այդ նւիրական պատգամը, որուն պաշտպանութեան համար յաւիտենական պայքար մը ուխտած՝ իւր լաւագոյն երկերը կը հեղինակէր:

Սրագրութեան մէջ և ոչ մի պատրասկ կամ պատճառանք հրատարակեցաւ այդ հրաժարականը կամ մերժումը մեկնելու: Նորընտիր առաջնորդներուն յատուկ վստաւորութիւնը չունի, չունի և պետական կասկած մը իր վրայ, ունի հուշակ մը որուն արժանի լինել պէտք էր, կոչում մը որ ինքը կը մղէր դէպի ազիւտութիւնը թշուառին ձեռք կարկառելու, հոն՝ գաւառները, ուր պէտք ունին իրեն, և ոչ հոս՝ Պոլսի մէջ, ուր իր պաշտօնն աւագերէց մը յաջողութեամբ կարող էր կատարել: Այդ հրաժարականը որ անմիջապէս կուգայ իւր վերջին գրգռմանն եղած հրատարակումներէն յետոյ, շատ աննպաստ հակակշիռ մը կը նկատուի Մուրատեանի վայելած համբաւին:

Ծանօթ և աւելի քան ծանօթ Բագրևանդի համբաւաւոր Յովհաննէս եպիսկոպոսի տեղ Բայազիդի պատր. փոխանորդ կը նշանակուի ոմն Աբրահամ եպ. Մամիկոնեան: Այդ ընտրութեան լուրն հազիւ առած՝ հրաժարականն ալ իմացանք ետէն: Ինչ անցաւ՝ դարձաւ:

Նրբեմն, շատ տարիներ առաջ, Վարդան անուն Սահյի վարդապետ մը (այժմ Աբրահամ եպ.) կը գտնէր Կիսրոս կղզին ուր այդ միջոցին աքսորւած էր ոստիկանութեան, արդի նախա-բարին՝ Նազըմ բէյին հայրն իր ընտանիքով:

Միայնութիւնը, թէ իրենց վիճակներու փոքրի շատէ նմանութիւնը, իրարու կը մօտեցնեն մեր վարդապետն ու թուրք աքսորականը: Ծանօթութիւնը բարեկամութեան կը փոխուի, մինչև այն աստիճան մտերիմ՝ որ պատանի Նազըմը թուրքերէնի դասեր կըսկսի տալ Վարդան վարդապետին:

Ժամանակ կանցնի. Նազըմ կը վերագաւառայ Պոլիս, և պաշտօնէ պաշտօն կըստանայ վերջապէս իր այժմու դիրքը:

Պատրիարքարանի վճիռը՝ Աբրահամ եպիսկոպոսի

նոր պաշտօնի մասին, տակաւին Բ. Դրան չհաղորդւած՝ ոստիկանութեան նախարարը կանչել կուտայ եպիսկոպոսը և կը պահանջէ որ հրաժարի անմիջապէս իր պաշտօնէն. Աբրահամ եպ. Մամիկոնեան կը պապանձի, քաջութիւն չունենար, կամ աւելի վատ՝ մտքէն չանցնէր բացատրելու նախարարին որ եթէ որ և է դիտողութիւն մը ունէր այդ անւանումին առթիւ՝ կարող էր դատական և կրօնական գործերու նախարարութեան դիմել, բեկանել տալու այդ ընտրութիւնը, և ոչ թէ անմիջապէս իրեն, որ իբր եկեղեցական՝ միմիայն իր հոգեւոր պետին հնազանդելու պարտաւոր է:

Պատրիարքն առաջին օրէն խկ կենդրոնացման ծրագիր մը մէջ տեղ նետեց, ծրագիր մը, որ կը գրկէր ժողովուրդն իր առաջնորդներն ընտրելու իրաւունքէն՝ Պատրիարքարանին վերապահելով այդ:

Այդ ծրագիրը թէև չընդունեցաւ պաշտօնապէս, սակայն կամաց-կամաց կ'իրագործուի. Պատրիարքարանն ամեն առթիւ օգուտ կը քաղէ պատրիարքական փոխանորդներ կարգելու առաջնորդ թեմերու վրայ, և այսօր աւելի փոխանորդներ կան քան ժողովրդի ձայնով ընտրւած հովիւներ: Նոյն սկզբունքն է որ գործ կը դրւի և հանրային մարմիններու ընտրական պաշտօններու մէջ. օր. թաղական խորհուրդներու պակաս կամ հրաժարած անդամներու թիւը փոխանակ նոր ընտրութեամբ մը լրացնելու պատրիարքարանը, պարզապէս իր կողմէն կը նշանակէ:

ՀԱՍՏԵՑ

ՊՍՏԻ՛Կ ՓԵԼԻՔՏՕՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Լ ա Ֆ ք, Ն ո Ր օ յ ի ն Բ ա գ ու թ իւ ն, Լ ա Ֆ ք

ԾԱԿԱՆՔ ԵՒ ԸՆԿ.

ՀԱՅՈՑ ԿՐԻՍ

—Անկիւն Արարատեան հրապարակի և ոչ դէս ոչ դէն՝ փոքրի—

Ունի իրեն յատուկ հաստափորիկներ, բազմերանգ միմոսներ, ուրիշ ոչ մի կրկեսում չը գտնուող գաղաններ: Ներկայացումները շարաթը երեք անգամ, ն աւս օրերը — երկուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը, միթոնու լեղումի:

Ուշագրութիւն — ն ո Ր ու թ իւ ն — Ուշագրութիւն:

Կրկեսը հանդիսականների ճաշկը ազնւացնելու համար:

«ԿՐԻՍ ՁՐԻ ՏԱԿ ՏԿԼՈՐ ԿԱՆԱՆՑՈՎ»

պ ա ն տ ա մ ի մ ի փ ո խ ա Ր է ն

Տ Ա Լ Ի Ս Է

Երբորդ անգամ

!! ն ո Ր ու թ իւ ն !!

«Ձ Ի Ա Ր Շ Ա Ի»

Մասնակցում են խմբի առաջնակարգ ոյժերը՝ Մուսքը ձրի. բարերարները կարող են վճարել մէկ մէկ շալի:

Կասսան միշտ բաց է. գողերից երկիւղ չը կայ:

Ծանօթ. իմբ. «Հայոց կրկես» վարչութիւնից կաշառած լինելով, խմբագրութիւնս պատւելել է իւր լրատւին շարունակ գրել կրկեսի ներկայացումները «Փոստովրդական» պատկերը: Մեր ընթերցողներէց ներողութիւն ենք խնդրում, որ ուշացել ենք և «կրկես» ջրի տակ տկուր կանանցով՝ պանտաֆիլ նկարագրութիւնը չենք տուել:

«ՉԻԱՐՇԱԽ»

Ներկայացում՝ «Ծականք և ընկ.» Հայոց կրկեսի.

Ամսի... (Ձեռագիրը չէ կարգացուում) Ձիարշաւի առաջին ներկայացումն էր. մասնակցելու էին շատ ձիեր, ջորիներ, կար և մի էշ, որին սակայն մի քանիսը ջորիի տեղ էին ընդունում, մի քանիսն ասում էին նա էշ է, ոմանք էլ թէ ձի է:

—Պարոններ, մէջ մտաւ մէկը, —սա ո՞ր երկրից է: Վէճը սաստկացաւ, մի քանիսն այն կարծիքի էին, որ նրանի հոշակաւոր նոյններէց է, ոմանք ընդհակառակը թէ նոյնտեղի էշ է. ուրիշները պնդում էին թէ արարական նոյն է. կային էլ հեռու գնացողները, թէ հասակի կարծութիւնից գատելով՝ սա ֆիննական ցեղի ձի պէտք է լինի, սրա պապերը դեռ չվէրացոյց քաջ Դուստաֆ Ադոլֆի հետ միացած գերմանացոյց դէմ կրօնի համար արիւնահեղ պատերազմ են մղել, ոմանք էլ նրա կարծութիւնը բարձրութեան տեղ ընդունելով և գանդաղութիւնը ուժեղութեան տեղ, անամօթաբար նրան նորմանդական ցեղին էին վերագրում, մնում էր ասէին՝ սա Ալէքսանդր Մակեդոնացու նոյն գի շառաւիղն է. պէտք է խոստովանել, որ ամենքն էլ իրաւունք ունէին:

Այդ նշանաւոր անասունը, որ այդքան վէճերի և տարաձայնութեանց պատճառ էր լինում, ունի մի քանի նշանաւոր առանձնայատկութիւններ. —նա և՛ ձիի պէս խրխնջում էր, և՛ ջորիի պէս լուում, և՛ էշի նման զուռում: Բացի այդ, ամբողջ առաջ նա չոքում էր և ծունր դնում, տեղ-տեղ նա սողում էր և փորը գետնին քսում, հարուստների առաջ իրան խոնարհեցնում էր (այս անասուններն էլ փողի ոյժը հասկանում են):

Նա, բացի այդ ամենը, ունէր և մի ուրիշ պակասութիւն (ըստ ոմանց առաւելութիւն), —այսինքն հակառակ բոլոր անասունների, տրոփում էր փոխանակ առաջի ոտերի, ետի ոտերով: Մի բան, որ դարձեալ գանգան կերպ էին բացատրում. մէկն ասում էր՝ ժամանակով սա յետ-յետ է գնալու. միւսը թէ՛ անասունների մէջ այդ բանն ընդունած է կատակի տեղ, իսկ կատակ չի մէկը թոյլ տաւ իրան նկատել, որ ընթերցողները սխալմամբ նրա առաջի ոտերի տեղ ետի ոտերն է դրել, իսկ ետի ոտերի տեղ առաջիները, այնպէս որ նա կարող է և դէպի յետ արշաւել, իսկ այդ բանն ինքներդ խոստովանեցէք, որ ամեն անասունի բան չէ:

Դառնանք արշաւին. նշանակեալ ժամին հեծեալները ուղիղ շարքով կանգնեցին, ամենքն իրանց ուշադրութիւնները լարեցին, բոլէն հետաքրքիր էր. երբ ամեն ինչ կազմ և պատրաստ էր՝ դիւթական գանդակը խփեց. մէկ, երկու, երեք: Ձիարշաւը սկսեց, հեծեալները բղաւցին և մարակեցին իրանց գրաստներին քաջալերելով նրանց. նրանք սլացան. հանդիսատեսների մէջ բարձրացան հաւանական իրարանցում. անծանօթ անասունն առաջի արշաւին գնում էր բոլոր առաջ սլացող ձիերի նման, նրանց հաւասար, նրանց նման խրխնջալով և միշտ առաջ նայելով:

Ամենքը՝ կասկած չկայ, որ փոխեցին իրանց կարծիքը նրա մասին, խոստովանելով որ արդարեւ նա կարող է լինել մի լաւ ձի:

Օրեր անցան. նշանակած էր երկրորդ ներկայացում: Այս անգամ նա վազում էր լուռ և երեսում էր յոգնած. քիչ առաջ գնալուց յետոյ, նա փոխեց իւր երթը (երիշը) և մի կիսազուռոցից յետոյ նա սկսեց ետեւ տամբաբացել, ճիշդ մեր Թիֆլիզի ածուխ կրող ջորիների նման. թշուառ հեծեալը ինչքան ստիպեց նրան, ինչքան հարայ հրոց բարձրացրեց, ոչինչ չեղաւ, նա առաջ չգնաց. ապշած հասարակութիւնը ընկաւ տարակուսանքի և կասկածի մէջ, ոմանք վատ բաներ գուշակեցին. վերջն եկան այն եզրակացութեան, որ նա ջորի է, չնայելով որ ինչ չէին և յուսացողները:

Այս երկրորդ Ձիարշաւը ճոխացրած էր մոգական ստեղծագործություններով:

Ներքորդ ներկայացումին նա հէնց սկզբում մի արտինդ տաւ, հեծեալին վայր գլորեց, հողերից հոսհոսեց և... և սկսեց իւր ազգային անուշ մեղեդին իւր հայրենական զուռոցը: Դեռ այդ ոչինչ՝ բղաւում էին շատերը, գուցէ նա գմայլւել է, նա կուղղւի... Բայց առաջ, «էշից» ուրբան չաղանայ՝ բնաւ չի լինիլ մոտադր: Նրա այդ արարմունքը յարուցեց ամբողջ մէջ աներևակայելի ծիծաղ, նա վազեց այդ կողմ և ամենքի առաջ չոքեց և ծունր դրաւ: Սակայն հէնց այդտեղ էլ նկատուց, որ նրա պնշածակները ճոթում են *). փոքր մի և, և յայտնեցին նրա ականջների անհամեմատ երկարութիւնը: Տիրեց ընդհանուր հիասթափութիւն: Իմացեց որ նա իսկապէս էշ է:

* * *

Այժմ այդ նշանաւոր անասունը, որ մինչև անգամ ֆիննական, նորմանդական և արաբական ձիերի շառաւիղ լինելու կարծիքներ էր ծնեցնում, չնայելով որ մի հասարակ էշ է՝ փայլուն փորի տակ ընկած, բայց իւր պատիւը պահելու համար փորձում է և քացիներ տալ: Նա դեռ չի թողել իւր սովորութիւնը, մինչև այսօր էլ նա տրոփում է յետի ոտերով:

Սակայն մինչև այսօր էլ դեռ ոչոք չէ բացատրել այն հանգամանքը, թէ ինչու նա տրոփում է ետի և ոչ առաջի ոտերով:

En fabeldiktare.

*) Շատ տեղերում հայ գիւղացիք իրանց էշերի պընչերը ճոթում են սարը բարձրանալու անասունի շնչառութիւնը հեշտացնելու մտօք:

Ծան. En fabeldiktare.

րալնե-
 աղբու-
 ամեն
 խփեց-
 բղա-
 երկով
 րձրա-
 նն ա-
 րի նը-
 միշտ
 կար-
 կարող
 ացում
 ծ. քիչ
) և մի
 ացնել
 թշուռ
 հրոց
 ապշած
 սկածի
 ն այն
 չէին
 ական
 րտինգ
 ց և...
 ակտն
 դուցէ
 որքան
 թունքը
 ա վա-
 դրաւ
 ծակե-
 րա ա-
 նդհա-
 ն է
 անդամ
 ւաւիդ
 մի հա-
 ւր պա-
 ալ: նա
 էլ նա
 ատրի
 ւի և ոյ
 ր ալն
 չնա

ЛИТ. К. МЕСХИЕВА ТИФ. ТИСО.

Ռազմա-Վիրական Հանապարհը
 (Թիֆլիսից Վրացիերուկադ)

Գ Ր Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Լոյս տեսած «Մուրճ» ամսագրի № 2-ի բովանդակութիւնն է. 1. Շիրվանդադէ. — Արսէն Գիմաքսեան: 2. Մխիթարեանց, Ա. — Գարնանային տառաւոտ (բանաստ.) 3. Աղայեանց, Ա. — Գեօրգիին կալանաւոր: 4. Թումանեանց, Յովհ. — Օրօրեցազող (բանաստեղծ.): 5. Սենկևիչ, Հ. — Առանց դաւանանքի: — 6. Բալադեան, Ա. — Լուի Պաստեր (վերջ): 7. Թառայեանց, Ա. — Հայ բողոքական համայնքը: 8. Ս. Թ. «Գոյութեան կռիւներ»: 9. Ա. — «Նորայր Բիւզանդացի»: 10. Լուսինի. — Ժամանակակից տեսութիւն: 11. Բարխուդարեանց, Արշ. — Թարգմանելու իրաւունքը: 12. Ֆ. Ռուսաստանից: 13. Խմբ. Ձանազան լուրեր:

Խմբագրութեան մէջ ստացւած են հետևեալ նոր գրքերը.

1. Ի. Փերվանովու Անդրոնիկ Կոմէնէն (պատմական վէպ): Թարգմ. Կոստանդին Մարտիրոսեանց: Տպագրւած է Թիֆլիս, Յ. Մարտիրոսեանցի տպարանում, սոյն թւին. գինն է 50 կ.: Գիրքը միջադիր է, պարունակում է 184 երես: Տպագրութիւնը խիստ խնամքով է և մաքուր:

Գրքի բովանդակութիւնը հետաքրքրական է և եթէ չը հաշուենք լեզուի մի քանի անհարթութիւնները, թարգմանութիւնը բաւարար է և կարդացւում է հետաքրքրութեամբ:

2. Ազբանազ — Փանբակեցի. «Գաղափանական օրիորդ», վէպ, Ա. մասը: Տպագրւած է Թիֆլիսում, սոյն թւին, Տ. Նազարեանի տպարանում, գինն է 10 կոպէկ:

3. Ս. Տէր-Ջաքարեան. «Վաշկանդ» սէր, վէպիկ Արցախի կեանքից: Տպագրւած է Թիֆլիսում, սոյն թւին Տ. Նազարեանի տպարանում. գինն է 10 կոպէկ:

4. Ա. Ջաքարեանց. «Շիրվանի կոյսը», հրատ. Գր. Փարսադանեանցի Տպագրւած է Թիֆլիսում, սոյն թւին Շարաձէի տպարանում. գինն է 5 կոպէկ:

Այս ժողովրդական աւանդութիւնը արտատպւած է 1888 թ. «Արձագանք» շաբաթաթերթից:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Մարտի 7-ին, կիրակի օրը՝ Կարա-Մուրզան Նրեանումն էր և առաջին անգամ հիմք դրեց իւր Նրեանեան

քառաձայն երգեցիկ խմբին: Տեղը նրա շանակած էր Գայիանեան դպրոցի դահլիճը, ներկայ էին 50—60 մարդիկ և 10 էլ կանայք և օրիորդներ: Կարա-Մուրզան երկու ժամայ ընթացքում ոչ միայն 60—70 հոգուց բաղկացած խմբի ձայները որոշեց, այլև իսկոյն և եթ սովորեցրեց «Մեր Հայրենիք» երգը: Բոլորը զարմացած էին նորա ընդունակութեան վրայ: Կարա-Մուրզան նազում էր երբեմն ֆիս-գարմօնի և երբեմն ֆլէյտայի վրայ: Գաշնամուրը պակասում է: Շաբաթը մի անգամ գնալու է Նրեան և ամեն անգամ պարապելու է երկու դաս, իւրաքանչիւր դասն երկուսից մինչև երեք ժամով: Յանկանում ենք ի սրտէ երաժշտագէտին աշողութիւն:

Նրեանում աչնաւ յորդառատ անձրևների և ձմռան անասելի ձիւների պատճառով, շատ չի ունենել խախտւած են և կամաց-կամաց քանդւում են: Քանի մի օր առաջ փուլ հկաւ մի քանի խանութների դիմացի ծածկոյթը, որի ժամանակ զոհ գնացին մի թուրք պատանի և մի հայ: Մի ուրիշ տեղ նոյնպէս 4 չորս խանութներ են քանդուել, այդ պատճառով էլ բոլոր ծածկոյթները քանդել են տալիս: Այս դէպքից երկու օր անց՝ մարտի 2-ին թուրքերի բայրամի տօնի հրախաղութեան առիթով մայրանում ֆըռ-չանգներ էին (թղթէ փամփուշտներ) վաճառում, որի ժամանակ մի ֆըռ-չանգն այրւեց և մտաւ մի թուրքի փորը որ Լճեռաւ Պօլիցիան անմիջապէս խելաց և ոչնչացրեց բոլոր փամփուշտները: Իսկ մարտի 3-ին Սարգարի այգում մի թուրքի սպանեցին:

Նրեանի թատերաւիրաց խումբը պատրաստւում է շուտով մի ներկայացում տալու: Առաջին անգամն է, որ Նրեանում պատի ընթացքում ներկայացում են տալիս:

Օրիորդաց դպրոց ունենալու կարևորութիւնը Ջաքարեան վաղուց էր զգացւում: Այդ նպատակով մի երկու տարի առաջ ժողովեցաւ մօտ 400 բուրլի. բացի այդ, հարց է յարուցւած խնդրել Հոգևոր իշխանութիւնից եկեղեցապատկան դումարից, որը գոյացել է մի ազատ հող ծախելուց, 700 բ. յատկացնել նոյն նպատակին: Արդէն գրագրութիւն է սկսւած: Այդ ամենի մասին հոգաբարձութիւն պի-

տի անէր յատուկ դրա համար կադմաժ մասնաժողովը, բայց նա բազմանգամ լինելով թոյլ և անձեռնհաս գտնւեցաւ այդ գործում:

Անցեալները կրկին հասարակական ժողով կայացաւ նոյն մասնաժողովին փոփոխութեան ենթարկելու և դործին աւելի նւիրւած անձինք ընտրելու համար: Ընտրեցան՝ երեք հոգի, որոնք են՝ Գրիգոր Սահիանեանց, Հայրում Հայրումեանց և Յովհաննէս Անեանց:

Ջաքարեան, Վարդանանց տօնին՝ երեկոյեան դպրոցի օգտին խաղացին «Պէպօ», որն աջող անցաւ: Շնորհակալութեան արժանի են տ. Սահիանեանցը և օր. Թանադեանցը, որոնք ուրախութեամբ մասնակցեցին ներկայացման: Չուտ արդիւնք գրպոցին մնաց 44 բ.: Տոմսակները յանձն առաւ ծախելու հոգաբարձուներից մէկը, որն եռանդուն կերպով վերաբերեց գործին, մինչև անգամ իր խանութի թոգնելով և սեփական աշխատանքից զրկելով՝ աշխատում էր տոմսակները վաճառել և սիրողներին օգնել, բայց գտնւեցան մարդիկ, որոնք սկսեցին տարածել հասարակութեան մէջ, թէ պ. հոգաբարձուն մի քանի կողէկներ իրեն է սեփականացրել: Այդ բանը ինքն բաց ինքեան միգրոյեցողի լինելով, մի քանիսն էր կողմից պահանջեց հրապարակական հաշիւ ներկայացնել և հրախրել ներկայ գտնւելու նոցա, որոնք որեւիցէ բանում կասկածում են հաշիւների ծուլութեան մէջ: Բանից երեանց, որ բոլորը միայն անհիմն կասկածներ են եղել, հաշիւները մի անգամայն մաքուր էին:

Մարտի 5-ին, գիշերը ժամը 4-ին Բաթումի նաւահանգստում գտնուող մի առաքատանաւ ուղևորական դրոշակով, յանկարծ բռնկեց զարհուրելի ճայթիւնով: Նաւը բռնւած էր 16000 փութ բենզինով «Նօրել և եղ. և Բնկ» գործարանից և այդ առաւօտը պիտի մեկնէր: Հայթիւնի ժամանակ նաւի տմբողջ տախտակամածը բնկի էր ծովը, այնպէս որ նաւի վրայ եղող նաւաստիները ծովը թափւելով ազատւել են միայն այրւածքներ ստանալով: Նաւապետը մի 25 տարեկան յայն երիտասարդ՝ ուղեւոր: Նաւը միւս օրն էլ այրւում էր և նրան ազատելու հնար չը կար:

Անցեալները յայտնել էինք, որ Բագաբնակ հարուստների մի խումբ, որոնց մէջ առաջնակարգ տեղ է բռնում պ. Մ. Թումանեանցը, իր հաշվով ուղակում է երգիչ պ. Արսէն Ամբրուսեանին արտառահաման ձայնը կատարելագործելու: Պարոն Ամբրուսեանն արդէն Թիֆլիսումն է և օրերս ուղևորելու է արտասահման:

Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը մտադիր է եկող սեպտեմբերից աւելացնել ուսուցիչների ուսմանը, դասազին նշանակելով այժմեան 50—60 ռ. փոխարէն 60—70 ռ.: Զի կարելի չը գովել հոգաբարձութեան այդ ցանկութիւնը:

Արտասահմանեան թերթերից մէկը հաղորդում է. «Անւանի երգիծաբան գրագէտ Հանգուցեալ Պարոնեանի ալբի տիկին Սաթի-նիկ՝ որ երկար ժամանակէ ի վեր հիւանդ պառկած էր, փետ. 20|4 մարտին մեռեր է, թողով երկու փոքրահասակ որբեր, Աշոտ և Զապէլ Պարոնեան. ազգին կարեկցութեանը կարօտ վիճակի մէջ. . . . Տիկին Պարոնեան հիւանդ պառկած միջոցին, Կ. Պօլսի Հ ա յ Ր ե ն ի ք լրագիրը հանգանակութիւն բացած էր և այդ միջոցով զանազան տեղերէ բարեւէր ազգայիններ օգնութիւն կը հասցունէին Պարոնեանի ընտանիքին»:

Բագաւայ Մարգարիտական ընկերութիւնը գիմել էր Կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձին խնդրագրով, որ թոյլ տրւի իրեն բաց անելու Բագաւայ կար ու ձեռք և ձեռագործի ուսումնարան: Ինչպէս յայտնում է «ՀՕԲ.ՕԲ.», պ. հոգաբարձուն թոյլ է տւել, միայն թէ այն պայմանով որ ուսումնարանը ընդունի աշակերտութեան խորութեան, դաստաւանդութիւնը լինի հաստատած ծրագրով և մտնելու իրաւունքն ունենան ոչ թէ միայն հայոց ծրարական, այլ և առհասարակ սկզբնական դպրոցներում աւարտած աղջիկներ:

Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան 12 անդամ ընկերութեան խորհրդին մի բողոք են ներկայացրել, որի մէջ անկանոն են յայտարարում վերջին ընդհանուր ժողովի որոշումը—բողոքել «Արձագանքի» մէջ ընդհանուր ժողովի նստի արձանագրութիւնները աղաւաղած տպագրելու գէմ: Լուր է պտտում իբր թէ հրաւիրւելու է նոր ընդհանուր ժողով:

Պետերբուրգից սպասում են Թիֆլիսում երկու ինժեներների, որոնք նորից պէտք է հետազօտեն Կախէթու երկաթուղային գծի ուղղութիւնը:

Լուրեր են պտտում իբր թէ Բագաւայ Նորէլ և եղբ. Ընկ. Հետ կապւած սինդիկատի անդամներն ուղղում են այդ միութիւնը խախտել և հեռանալ արդէն ընկերութիւնից: Որչափ ուղիղ է այդ, դեռ ճիշտ յայտնի չէ:

«Հ.ՕԲ.»-ին գրում են Թէհրանից, որ շահը նշանակել է ներկայացուցիչ Զիկագուլի ցուցահանդիսին Պարսկաստանի կողմից Արշակ-խան Գորոյեանցին և Միրզա-Իսկանդեր խան Գորոյեանցին: Վերջինս արդէն անցել է Թիֆլիսով իր հետ սանեղով զորքեր, հին հին առարկաներ, արևելեան տնային զործածքներ և այլն:

Մտադրութիւն կայ աւելացնել գիլդիական տուրքերը, մանաւանդ երկրորդ գիլդիի, որը համեմատած առաջինի հետ՝ քիչ է վրձարում:

Արքունական կալաճների նախարարութիւնը ներկայացնելու է պետական խորհրդին մի նախագիծ, որի հիման վրայ կառավարութիւնը ամեն մի նահանգում կունենայ իր սեպհական գինեպահետներ, որտեղ գինեգործները կը կարողանան պահել իրենց գինի-

ները: Այդ օրինագծով յոյս կայ բաւականին օգնել այգետէրերին, որոնք գրաւ դնելով իրենց գինիները կառավարութեան ձեռքը՝ կը կարողանան դրամ փոխ ստանալ:

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ պ. Շահլամեանը այլևս երգելու չէ Կոստերական բեմի վրայ: Տեսչութիւնը խոշոր պակասութիւններ է դուրս նրա ձայնի մշակութեան և բեմական ընդունակութիւնների մէջ:

Մոսկւայի հայ ուսանողները խնդրում են պ. Ղահրամանեանին յայտնել իր հասցէն, որպէս զի ուղարկին նրան իրենց հրատարակած «Ժողովածու» երկու օրինակը: Պարոնը տեղափոխւել է Բախխանից. «Ժողովածու» ստանալ ցանկացողները պէտք է գիմեն, Москва, Тверская, номер Фальцъ Фейтъ № 182, Ерванду Тагяносянцъ.

Այն անձանց ազգանունները, որոնցից մեր բաժանորդները կարող են ստանալ մեր այս տարւայ առաջին նւերը.

Ա. խ ա լ ց խ ա. օր. Էդիսարէթ Տէր-Մովսիսեան:

Ա. ր գ է ն. պ. Մկրտիչ Աղնաւուրեան:

Ա. լ է ք ո ա ն դ ր ա պ ո լ. պ. Յովհաննէս Կոստանեանց:

Հ ա շ տ ա ր խ ա ն. պ. ուսուցիչ Յովակիմ Սողովեան:

Ա. ր մ ա լ ի ր. պ. ուսուցիչ Վախտանգ Նալբանդեան:

Ա. խ ա լ խ ա լ ա ք. պ. Զալալ Յով. Տէր-Գրիգորեան:

Ա. ս խ ա ր ա դ. պ. Ալէքսանդր Գ. Աւագեան:

Բ ա գ ու և Բ ա լ ա խ ա ն. պ. Լևոն Մելիք Գաղաթեան:

Բ ա թ ու մ. պ. Արշակ Ծատուրեան:

Վ ա դ ա ր շ ա ս լ ա տ. պ. Պետրոս Սուքիասեան:

Վ. Ա. գ ու լ ի ս. պ. Սարգիս
Հարնազարեան:

Գ ո Ր ի ս. պ. Ասատուր Յովհ.
Եօլեանց:

Ջ ա լ ա լ ո ղ լ ի. պ. Ուսուցիչ
Բարսամ Դարչինեան:

Գ ե Ր Բ Ե Ն Դ. պ. Սարգար Իսա-
ղուլեանց:

Գ ա ն ձ ա կ. պ. Յակոբ Լիսի-
կեան:

Ջ ա ք ա թ ա լ. պ. Բաղիշ Միր-
զոյեան:

Կ ա Ր ս. Տ. Խորէն ք. Ստամ-
բուլցեանց:

Ղ ա Ր ա ս ու. Բ ա զ ա Ր. պ. Ջաք.
Ումիկեան (ծխ. դպ.):

Ղ զ լ ա Ր. Բարեշն. Տ. Գէորգ.
ք. Մկրտումեան:

Ք ու թ ա յ ի ս. Բար. Տ. Յովսէփ
ք. Ամիրաղեան:

Լ ա գ ո գ Ե խ. պ. Արտաշէս
Վաչեան:

Մ ո գ զ ո կ. պ. Գրիգոր Լիսի-
նեանց:

Մ ո ս կ լ ա. պ. Ալէքսանդր
Ծատուրեան (Գրասենեակ ժամ-
հարեաններին):

Մ ե ղ Ր ի. Ծխական դպրոց.
Մ ե Ր Վ. պ. Վարդան Մով.
Թումանեան:

Ն ո Ր - Բ ա լ ա գ Ե թ. ուսուցիչ
պ. Աւետիք Ահարոնեան:

Ն ա խ ի ջ լ ա ն - Հ ի ն. պ. Կոս-
տանդին Պողոսեան:

Ն ու խ ի. պ. Յակոբ Ահարո-
նեան (փոստատու):

Ն ո Ր - Ն ա խ ի ջ լ ա ն. Բար.
Յովհաննէս. սարկ. Ջարիֆեան:

Պ ե ա տ ի գ ո Ր ս կ. տիկ. Մա-
րիամ Շահլամեան:

Փ ո թ ի. պ. Յովհաննէս Թիւր-
քեան:

Ռ ո ս տ ո վ. պ. Գ. Էստա-
տեան, Դմիտրիւսկայա փող. № 49:

Պ ե տ ե Ր Բ ու Ր գ. պ. Քրիստ.
Բաշինջաղեան, Գոստիննի Դուր,
խանութ № 7:

Ս զ ն ա խ. պ. Արտեմ Օթարեան:

Ս տ ա լ Ր ա պ ու. Ծխական դրպ.

Ս ա Ր ի - Ղ ա մ ի շ. Եղբ. Բայեա-
թեաններ:

Չ ի կ ի շ լ ե ա Ր. պ. Բաղիշ Ներ-
սիսեան:

Շ ու շ ի. պ. Առաքել Բարա-
խանեան:

Շ ու լ ա լ Ե Ր. պ. Վախտանգ
Մեհրաբեան:

Շ ա մ ա խ ի. պ. Պողոս Ներսի-
սեան:

Ե Ր Է ա ն. պ. Գեղեկոն Ահա-
րոնեան:

«Բազմայ Կարգաւորական Ընկերու-
թեան ընդհանուր Ժողովը Ներկայ 1893
թ. Համար նշանակել է 600 ռ. նպաստ
այն անձանց, որոնք կը կամենան յընթացս
մը տարւայ վերջնական քննութիւն տալ
ուսուցչական իրաւունք ձեռք բերելու
Համար Յանկաջողները Թող դիմեն Բազու-
կեանեալ Հասցէով.—Въ Совѣтъ Бакни-
скаго Армянскаго Человѣколюбиваго Об-
щества. Խնդրատուներէ մէջ խորհուրդը
զերազատելու է նոցա, որոնք աւարտած
են Թեմական դպրանոցը կամ Գէորգեան
Ճեմարանը»:

Հաշիւ պարահանգիսի, որ տրուեց Հայոց
Հրատարակչական Ընկերութեան օգտին:
Մուտք եղել է 1) տոմսակիներէ վաճառու-
մից պրեմիաներէ հետ միասին 933 ռ. 35 կ.
2) Բուֆէտից 152 ռ. 42 կ., ընդամենը
1085 ռ. 77 կոպ.

Ծախք եղել է. 1) Կլուբի դահլիճին
56 ռ. 2) Սաղանդաւներ եւ Օրիկետար 75 ռ.
3) Կատիլոնի, աֆիշաների, տոմսակիներէ,
հրաւիրներէ եւ մանր ծախսերէ 77 ռ. 4)
մարկաներէ ծախք 71 ռ. 80 կ. 5) Բուֆէ-
տի ծախք 35 ռ. 08 կ. ընդամենը 314 ռ. 88 կ.:
Հանելով ծախքը մուտքէն՝ մնում է զուտ
արդիւնը 770 ռ. 89 կոպէկ:

Վարչութիւնը սորանով յայտնում է
իւր խորին շնորհակալութիւնը տիկ. Էշխ.
Մ. Թումանեանին, տիկ. Ո. Անանեանին,
տիկ. Գօլդ Լիւսին, օր. օր. Խաչատրեանին
եւ Ամիլիա վարուչ, որոնք ամեն կերպ նը-
պաստեցին պարահանգիսի յաջողութեանը:

Ժամանակ. Խմբագիր
ԲՏ. Գ. ԼԻՍԻՅԵԱՆ.

Հրատ. Տ. Նազարեան.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծախուում է Թիֆլիսի Կենտրոնա-
կան եւ Կովկասի ուրիշ քաղաք-
ների գրադարանային հրատարակչութեան

ԱՏՐՊԵՏԵԱՆԻ

«Ա.ՄԱՍՏ» վէպը բարձր Հայոց կեան-
քից 2 ռ.
«ԽԵԻ-ԿԱՐԱՊԵՏ» վէպը Հայ-Կաթո-
լիկների կեանքից 1 ռ.
«ՇՈՒՇԱՆ» ողբերգութիւն Թըւա-
հայերի կեանքից 1 ռ.

Թիֆլիսի Հայոց Հրատա- րակչական Ընկերութեան

Կանոնադրութեան § 31-ի հիման
վրայ նշանակած է տարեկան

Ընդհանուր Ժողով

ա մ ս ի ա 14-ին ,

Կերակի օրը, առաւօտեան 10 ժամին
արքունական Թատրոնի դահլիճում:

Ժողովի պարագմունքները պէտք է լի-
նեն —տարեկան Հաշիւ ընթերցումը
1893 թւի նախահաշիւի վաւերացումը եւ
վարչութեան նախագահի, գրադար-
անի եւ մեքենայի եւ մեքենայի
կան մասնագետների չորս անդամի ընտրու-
թիւնը:

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ւ

Գ. Մերկուրեանի եւ Ս. Լիսիկեանի
Հրատարակչութեամբ

Շ ա ն թ

Լ Ե Ռ Ա Ն Ա Ղ Զ Ի Կ Ը

Գինն է 10 կոպ.

Գրեմը «Աղբիւր—Տարագիւ» խմբագ-
րութեան.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՕՐԻՈՐԳ ՎԵՊԻ

ա. մ ա ս ը

Գինն է 10 կոպ.

Գրեմը. Книжный магазинъ Хид-
дигель.